

mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

**K.SULTANOVTIŃ «AQDÁRYA» ROMANÍDA FRAZELOGIYALÍQ
ANTONIMLERDIŃ QOLLANÍLÍWÍ**

Nariman Shinnazarov

*Ózbekstan Respublikası Ilimler akademiyası
Qaraqalpaqstan bólimi Qaraqalpaq ilimler
ilim izertlew institutınıń erkin izleniwshisi*

***Аннотация.** Qaraqalpaq tilindegi frazeologizmler bir-biri menen óz ara antonim bolıp ta keledi. Frazeologizmlerdiń antonimlik qatarlardı dúzip keliwi qálegen shıǵarma tiliniń kórkemligin támiyinleydi. Maqalada K.Sultanovtıń «Aqdárya» romanı tilinde frazeologiyalıq antonimlerdiń qollanılıw ózgeshelikleri analizlengen.*

***Tayanış sózler:** leksika, frazeologiyalıq sóz dizbekleri, frazeologiyalıq sinonimler.*

Qaraqalpaq tilindegi frazeologizmler bir qansha semantikalıq ózgesheliklerge iye bolıw menen birge mánilik jaqtan bir-birine qarama-qarsı bolıp keledi. Bul antonimlik ózgeshelik penen baylanıslı. Frazeologizmlerdiń semantikalıq ayırıqshalıqlarınıń biri – antonimiya. Máselen, qudaydıń qutlı kúni degen birlik hár kúni degen mánini bildirse, oǵan qarama-qarsı mánide ayında-jılında frazeologizmin kórsetiwge boladı. Olar mánilik jaqtan bir-birine qarama-qarsı bolıp turıptı. Jáne de bir ózgesheligi frazeologizmlerdiń ayırım komponentleri antonim bolıp keledi. Máselen, awzınan aq iyt kirip, qara iyt shıǵıw. Biraq bunday jaǵdayda frazeologizm bir máni bildiredi. Sonday-aq, geypara frazeologizmlerdiń quramındaǵı antonimler frazeologiyalıq mánilerinińhár qıylı bolatuǵının kórsetedi. Bundaǵı ózgeshelik sonnan ibarat – frazeologizmiń quramında antonim sózlerdiń keliwi arqalı antonimiya payda etiledi.

K.Sultanovtıń «Aqdárya» romanı tilinde antonim frazeologizmler de paydalanılǵan. Mısalı: 1. Tula boyı sergeksep, júregi quwanıshtan sháwkildep soqtı. (19-bet)

– Balıq qalay? – dedi Sabırov júregi sháwkildep. (78-bet) Jámiylanıń júregi sháwkildep náreteniń basına kelse, Jumabay baǵanaǵı waqıtta muzdı oyıp, bir nárete qaraǵan eken. (65-bet)

2. Úkiden suw almaǵa kelgen kelgen Sáliymanı kórip, Jámiyla júregi suw etti. (63-bet)

Onıń júregi suw etti. Shıbıq uslaǵan qolı qaltıradı. Demi tarılıp, denesi qalsh-qalsh etti. (35-bet)

Júregi óz-ózinen háwlirdi. Bir burım túwe eki burım etip shashın háp zamatta órip taslaytuǵın shábik qolları qaltırap, júregi dúrsil dedi. (20-bet)

Shıǵarmadan keltirilgen mısallarda júregi sháwkildew frazeologizmi quwanıw, shadlanıw, kewilli bolıw mánilerin bildirip kelse, júregi suw etiw, júregi háwliriw,

mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

júregi dúrsildew frazeologizmleri kontekstte júregi sháwkildew frazeologizmlerine mánilik jaqtan qarama-qarsı bolıp, qorqıw, qáweterleniw mánilerin bildiredi.

Bunday antonimlik qatnastağı birliklerdi shıǵarmadan kóplep tabıwǵa boladı. Mısalı: 1. – Aljıǵan! Dúnyaǵa shıqqandaǵı jalǵız qızıń edi, «teńi kelse tegin ber» degen, riyzalıǵın almay basıp-jenship jılatıp kóknarshıǵa kelin qılıp barseń, isińniń qırın ketkeni! (22-bet)

Maǵan dese tul ót, dúnyadan! – dep esikti sart etkizip úyden shıǵıp ketti. (64-bet)

Berilgen mısallarda dúnyaǵa shıǵıw – tuwılıw, dúnyadan ótiw – óliw mánisi menen bir-qarama-qarsı kelip, antonim frazeologiyalıq sóz dizbeklerin payda etedi. Demek, júregi sháwkildew – quwanıw, júregi suw etiw, júregi háwliriw, júregi dúrsildew – qorqıw mánilerin bildirip, mánilik jaqtan qarama-qarsı bolıp kelse, ekinshi topardaǵı frazeologizmler – dúnyaǵa shıǵıw – tuwılıw, dúnyadan ótiw – óliw mánileri menen óz ara antonim bolıp keledi.

Solay etip, K.Sultanovtıń «Aqdárya» romanı tilinde paydalanılǵan frazeologizmlerdiń bir toparın antonim frazeologizmler quraydı. Olar shıǵarma tiliniń ótkir, tásirli bolıwına xızmet etedi.

Ádebiyatlar:

1. Бердимуратов Е. Хәзирги заман қарақалпақ тилиниң лексикологиясы. – Нөкис: Қарақалпақстан, 1968. – 245-246-б.
2. Бекбергенов А. Қарақалпақ тилиниң стилистикасы. -Нөкис, «Қарақалпақстан», 1990, 40-бет.
3. Yusupova B. Qaraqalpaq tiliniń frazeologiyası. Tashkent: Tafakkur qanoti, 2014.